

KIRGIZ SÖZLÜKÇÜLÜĞÜNDE HUSEİN [KARASAYEViÇ] KARASAYEV VE KONSTANTİN [KUZMiÇ] YUDAHİN'İN YERİ

Faruk ÖZTÜRK*

ÖZET

Bu makalede Husein [Karasayeviç] Karasayev ve Konstantin [Kuzmiç] Yudahin'in Kırgız sözlükçülüğüne katkısı ele alınmıştır. Bir standart dilin oluşmasında sözlüklerin rolü büyüktür. Kırgızca yazı dili XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında oluşmuştur. Gerek Kırgızca yazı dilinin oluşturulmasında ve gerekse Kırgız sözlükçülüğünde K. Karasayev ve K. K. Yudahin'in önemli bir yeri vardır.

Bu çalışmada Kırgızistan'da sözlüklerin oluşturulmasında önemli rol oynayan ve Kırgız alfabesinin tüm çeşitlenmelerini düzenlemiş olan H. K. Karasayev tarafından hazırlanan Kırgızca imla kılavuzunun çeşitli baskıları incelenmiş, ayrıca K. K. Yudahin'in Kırgızca-Rusça Sözlüğünün tüm baskıları farklılıklarıyla birlikte ele alınmıştır.

Kırgızca-Rusça Sözlüğün ilk baskısı 1940 yılında, ikinci baskısı 1965 yılında, üçüncü baskısı 1985 yılında, dördüncü baskısı ise 1999 yılında yapılmıştır. Kırgız dilinin kelime hazinesini tespit eden ve kelimelerin kullanışlarını gösteren Yudahin'in sözlüğü birçok ülkede büyük ün kazanmıştır. Yudahin, çalışması için gerekli malzemeleri 1920 yıllarında ders kitapları, gazeteler, dergiler ve folklordan derlemeğe başlamıştır. Bu sözlükte, o dönemdeki Kırgız dilinin kelime hazinesi, tarihi ve etnografya terimleri, folklorik malzemeler, eski tabirler, yaklaşık olarak iki bin atasözü ve deyim yer almaktadır. K. K. Yudahin'in Kırgızca-Rusça Sözlüğü Kırgız gelenekleri, tarihi ve kültürüyle ilgili çok zengin malzeme içermesinin yanında aynı zamanda ansiklopedik bir sözlük özelliğini taşımaktadır.

Ekim Devrimi'ne [24 Ekim 1917] kadar okuryazar Kırgızlar, Çağatayca kullanıyorlardı. Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında okullarda eğitim dili Kazakça ve Tatarca idi. 1923 yılından itibaren ilk defa Kırgızca okul kitapları çıkarılmağa başlanmış, böylece Kırgızca artık resmî dil olarak kullanılmağa başlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlükçülük, Kırgızca, sözlük, imla kılavuzu.

---

* Dr., El-mek: turkceogretimi@gmail.com

**THE PLACE OF HUSEIN [KARASAYEVICH] KARASAYEV AND
KONSTANTIN [KUZMICH] YUDAHIN IN KYRGYZ
LEXICOGRAPHY**

ABSTRACT

In this notification, there will be discussed the Kyrgyz lexicography contribution of K. KARASAYEV and K. K. YUDAHIN. Dictionaries has a very important role in the formation of the standard language. The Kyrgyz writing language has been formed in the XX century at the end of the first quarter. K. KARASAYEV and K. K. YUDAHIN has a big effect both in creating the Kyrgyz writing language and in the Kyrgyz lexicography.

In this labor will be analyzed the various prints of the Kyrgyz spelling guide that was done by K. KARASAYEV who helped in forming of dictionaries in Kyrgyzstan and editor of all the variants of the Kyrgyz alphabet, and the Kyrgyz-Russian dictionary of K. K. YUDAHIN will be dealt with all the differences of the prints.

The Kyrgyz-Russian dictionaries first print was in the year of 1940, the second print was in 1965, the third print was in 1985 and the fourth was done in the 1999. YUDAHIN's dictionary has a very big reputation which shows the Kyrgyz word treasures and the usages of the words. Yudahin started the work in 1920 with collecting the materials like textbooks, newspapers, magazines and folklore. This dictionary consists of the Kyrgyz languages word treasure, historical and ethnographic idioms, folklore materials, old idioms and approximately two thousand idioms and proverbs. This Kyrgyz-Russian dictionary is also an encyclopaedic dictionary because Kyrgyz tradition with its history and culture has a rich content.

Key Words: Lexicography, Kyrgyz Turkish, dictionary, orthographic dictionary.

Giriş

Kırgız yazı dili XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarında oluşmuştur¹. Bir dilin oluşmasında sözlüklerin çok önemli rolü vardır, çünkü sözlükler bir dilin söz varlığını temel alan çalışmalardır. Kırgız sözlükçülüğü denildiği zaman akla gelen ilk iki isim H. K. KARASAYEV ve K. K. YUDAHİN'dir.

Dilci, sözlükçü ve sözlük bilimci olan KARASAYEV Kırgızcanın imlası ve Kırgızcada alıntı kelimeler üzerinde çalışmıştır. Esas çalışmaları arasında

¹ ORUZBAYEVA, B. O., "Kırgızskiy Yazık": *Yazıkı Mira: Тюркские языки*: 286-287. s.; *Kırgız Tilinin Çağı Alfaviti cana orfografiyası*: 3. s.

Ekim Devrimi'ne [24 Ekim 1917] kadar okuryazar Kırgızlar, Çağatayca kullanıyorlardı. Ekim Devrimi'nin ilk yıllarında okullarda eğitim dili Kazakça ve Tatarca idi. 1923 yılından itibaren ilk defa Kırgızca okul kitapları çıkarılmağa başlanmış, böylece Kırgızca artık resmî dil olarak kullanılmağa başlanmıştır.: YUDAHIN, K. K.: *Kırgızsko-Russkiy Slovar*: 6. s.

1. *Sabak Açığı* 'Ders Anahtarı-Alfabe kitabı-' (1927),
2. *Cağılık* 'Haber' (1928)²,
3. *Kratkiy Russko-Kirgizskiy Slovar' • Kısaça Orusça-Kırgızça Sözdük* 'Kısaca Rusça-Kırgızca Sözlük' (İ. A. BATMANOV ile) (1938),
4. *Russko-Kirgizskiy Slovar'* 'Rusça-Kırgızca Sözlük' (Ekip çalışması) (1944, 1957),
5. *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* 'Kırgızca İmla Kılavuzu' (Yu. YAŞANSIN ile) (1956),
6. *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* 'Kırgızca İmla Kılavuzu' (1966),
7. *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* 'Kırgızca İmla Kılavuzu' (1983),
8. *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* 'Kırgızca İmla Kılavuzu' (S. İBRAGİMOV, A. BİYALİYEV, N. ABDESOV'un editörlüğünde) (2009),
9. *Tügöylüü Sözdör (Dublettüü Sözdördün Spravoçnigi)* 'Çifte Kelimeler (Kopya Kelimeler Kılavuzu)' (1971),
10. *Özdöştürülgön Sözdör: Sözdük: 5100 Söz* 'Alıntı Kelimeler: Sözlük: 5100 Söz' (1986),
11. *Kamus Naama: Arab, İran, Kitay, Mongol, Orus Tilderinen Ooşup Kelgen cana Köönörgön Sözdör* 'Kamus Name: Arapça, Farsça, Çince, Moğolca, Rusçadan Alıntı ve Eskimiş Sözler' (1996),
12. *Nakıl Sözdör. 1-Kitep* 'Özlü Sözler. 1. Kitap' (1982), *Nakıl Sözdör. 2-Kitep* 'Özlü Sözler. 2. Kitap' (1987) vardır.

Dilbilimci, Türkolog, sözlükçü, sözcük bilimi uzmanı olan YUDAHİN'in esas çalışmalarını ise

1. *Kirgizsko-Russkiy Slovar'* 'Kırgızca-Rusça Sözlük' (1940, 1965),
2. *Russko-Kirgizskiy Slovar'* 'Rusça-Kırgızca Sözlük' (ekip çalışması) (1944, 1957) oluşturur. Kırgızcanın dışında Özbekçe ve Uygurca üzerinde de çalışmıştır. Bu çalışmalar arasında ise
3. *Uzbeksko-Russkiy Slovar'* 'Özbekçe-Rusça Sözlük' (1927),
4. *Uygursko-Russkiy Slovar'* 'Uygurca-Rusça Sözlük'³ (1928) vardır.

1. HUSEİN KARASAYEVİÇ KARASAYEV

Husein Karasayevič KARASAYEV 5 Ocak 1901 yılında Isık Köl'de Tüp Bölgesi'nin Keñ-Suu Köyü'nde doğmuş, 31 Ocak 1998 yılında Karakol şehrinde vefat etmiştir. Kırgız sözlük düzenleyicileri ve Kırgız alfabesinin tüm çeşitlenmelerini⁴ oluşturan komisyon üyelerinden biridir⁵.

² KARASAYEV bu alfabe kitabını İ. ARABAYEV [1882-1933] ile birlikte hazırlamıştır. *Geniş bilgi için* AŞCI, Ufuk Deniz: Kırgız Türkçesiyle Yazılmış Alıp-Bee Adlı İlk Alfabe Kitabındaki Söz Varlığı Üzerine: Konya 2010, Türkiyat Araştırmaları Dergisi sayı 27-Bahar, 19-44. ss.

³ YUDAHİN, K. K., *Uzbeksko-Russkiy Slovar*, Taşkent, 1927; YUDAHİN, K. K., *Uygursko-Russkiy Slovar*, Moskva, 1928.

⁴ 1924-1928 yılları arasında Arap alfabesini kullanan Kırgızlar 1928 yılında millî alfabe olarak Latin alfabesini benimsemiş, 1940 yılında ise Kiril alfabesine geçmiştir (*Kırgız Tilinin Çağı Alfaviti cana orfografiyası*: 4. s.; YUNUSALİYEV, "Kirgizskiy Yazık": *Yazıkı Narodov SSSR: II Tom: Tyurkskiye Yazıkı*: 482. s.).

1938 yılında KARASAYEV ve BATMANOV tarafından hazırlanan ve daha hacimli bir Rusça-Kırgızca sözlük çıkarılıncaya kadar geçici bir kaynak niteliğini taşıyan *Kratkiy Russko-Kirgizskiy Slovar • Kısaça Orusça-Kırgızça Sözdük*⁶ ‘Kısaca Rusça-Kırgızca Sözlük’ yayınlanmıştır. Bu sözlük yüksek okullarda kullanılmak üzere hazırlanmıştır. Sözlüğün içine özel terimler alınmamıştır.

1956 yılında KARASAYEV tarafından hazırlanan ve 11.000’e yakın kelime bulunduran *Kırgız Tilinin Orfografyalık Sözdüğü*⁷ ‘Kırgızca İmlâ Kılavuzu’ yayınlanmıştır⁸. Bu çalışmada dil bilgisi çalışmalarında yer alan önemli imla kurallarına yer verilmiştir. Bu kılavuzda edebî Kırgız dilinde kullanılan söz varlığı içinden yazılış bakımından zor olan kelimelere yer verilmiştir.

Madde başı örneği:

01. а эмес, ал	a emes, al
02. аа, ага	aa, aga
03. аалам	aalam
04. аалим эмес, аалым	aalim emes, aalim
05. аамыят	aamiyat
06. аарчуу	aarçuu
07. аарчы	aarçı
08. аба, абаке	aba, abake
09. аба (аба ырайы)	aba (aba ırayı)
10. абад (абад жай)	abad (abad cay)
11. абажур	abajur
12. абайлоо	abayloo
13. абак жана абакты эмес, набакты	abak cana abaktı emes, nabaktı
14. абаке	abake
15. абал (ал-абал)	abal (al-abal)
16. абалкы эмес, оболку	abalkı emes, obolku
17. абат эмес, абад	abat emes, abad
18. аберрация	aberratsiya
19. абдан	abdan
20. абзац, абзацка, абзацтар	abzats, abzatska, abzatstar
21. абзел	abzel
22. абийир	abiyir
23. абийирдүү	abiyirdüü
24. абонент	abonent
25. абонемент	abonement
26. абориген	aborigen
27. абсолют	absolyut
28. абсолютизм	absolyutizm
29. абсолюттук	absolyuttuk
30. абстракттуулук	abstrakttuuluk (29. s.)

⁵ ASANOV, U. A., *Kto Yest Kto v Kirgizskoy Nauke: Kratkiy Biobibliografiçeskiy Spravoçnik Doktorov Nauk Kirgizstana*, 307. s.

⁶ KARASAYEV, K. - BATMANOV, İ.: *Kısaca Orusça-Kırgızça Sözdük • Kratkiy Russko-Kirgizskiy Slovar*, 116. s. Kırgızstan Mamleketik Basması, Frunze - Kazan, 1938.

⁷ KARASAYEV, H. - YAŞANSIN, Yu.: *Kırgız Tilinin Orfografyalık Sözdüğü*, 160 b. Kırgızstan Mamleketik Okuu-Pedagogiyalık Basması, Frunze, 1956.

⁸ İlk Kırgız imla kılavuzu *Kırgız Tili Orfografiyasının Sözdüğü* ‘Kırgız İmlâ Kılavuzu’ ise BAYCIYEV, AKTANOV ve BAKEYEV tarafından hazırlanmış ve 1938 yılında yayınlanmıştır. Latin harfli bu çalışmaya 5.000’den fazla kelime girmiştir. 1940 yılında *Kırgızlar Kiril alfabetesine geçmiştir*. Buna bağlı olarak 1942 yılında BOGDANOVA tarafından hazırlanan ve 7.000’e yakın kelime içeren Kiril harfli *Orfografiya Sözdüğü* ‘İmlâ Kılavuzu’ basılmıştır.: ÖZTÜRK, Faruk: “Kırgızca Sözlüklerin Sınıflandırılması-Classification Of The Kyrgyz Dictionaries”, *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Aralık 2011 Muğla: Ankara 2012, I. cilt XXII+863, II. cilt XII+825 s. 115-124. ss.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/4, Fall, 2012

1966 yılında KARASAYEV tarafından 60.000 kelimelelik *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü*⁹ 'Kırgız İmlâ Kılavuzu' hazırlanmıştır. İmlâ kılavuzu açıklamalı sözlük değildir. Bunlarda kelimelerin anlamı verilmez. Yine de yukarıda belirttiğimiz çalışmada bazı kelimelerin açıklamaları verilmiştir.

Madde başı örneği:

01. а болду	a boldu
02. а дегенде	a degende
03. а дегенче	a degençe
04. а дегиче	a degiçe
05. а дедирбей (<i>а деле, ал деле</i>)	a dedirbey (<i>a dele, al dele</i>)
06. а деп эле	a dep ele
07. а жасаган!	a casagan!
08. а көрөкчө, ал көрөкчө	a körökçö, al körökçö
09. а сен болсоң, ал сен болсоң	a sen bolsoñ, al sen bolsoñ
10. а сенчи, ал сенчи	a sençi, al sençi
11. а эмичи, ал эмичи	a emiçi, al emiçi
12. аа, ага	aa, aga
13. аа бардым, ага бардым	aa bardım, aga bardım
14. аалам, ааламдык	aalam, aalamdık
15. аалат эмес, наалат	aalat emes, naalat
16. аалаш (<i>аалашып иштеди</i>)	aalaş (<i>aalaşyp iştedi</i>)
17. аалим эмес, аалым	aalim emes, aalım
18. аалы эмес, наал	aalı emes, naal
19. аалым (<i>окумуштуу</i>)	aalım (<i>okumuştuu</i>)
20. аамият	aamiyat
21. аамиятсыз	aamiyatsız
22. аар I эмес, наар I	aar I emes, naar I
23. аарчын	aarçın
24. аар II эмес, наар II	aar II emes, naar II
25. аарчуу	aarçuu
26. аарчы	aarçı
27. аарчыл	aarçıl
28. аарчылуу	aarçılıu
29. аарчынт	aarçınt
30. аарчынттыр	aarçınttır
31. аарчынттыруу	aarçınttıruu
32. аарчытуу	aarçıtuu
33. аарчыш	aarçış
34. аарчышуу	aarçışuu
35. аарчышуучу	aarçışuuçu (12. s.)

Bu sözlüğün düzeltilmiş ikinci baskısı 1983 yılında çıkmıştır¹⁰. Bu sözlükte yaklaşık olarak 60.000 madde başı vardır. Çalışmanın içine yeni kullanılan terimler de alınmıştır. Fiil madde başlarında olumsuzluk, geniş zaman, belirli ve belirsiz geçmiş zaman şekilleri gösterilmiştir.

Madde başı örneği:

01. а ¹ (ал) сүйл. а. а.	а ¹ (al) siyl. a. a.
02. а (ал) да	а (al) da
03. а ² : а-бу дешүү а дегенде (<i>адегенде эмес</i>) а деп такт. (<i>адеп эмес</i>)	а ² : a-bu deşüü a degende (<i>adegende emes</i>) a dep takt. (<i>adep emes</i>)

⁹ KARASAYEV, H., *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü: 60 000 Söz*, 763 b. "Mektep" Basması, Frunze, 1966.

¹⁰ KARASAYEV, H., *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü: 60 000 Söz*, 575 b. Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, Frunze, 1983.

а түгүл	a tügül
04. а ³ байл.	а ³ bayl.
05. а ⁴ , аа сырды.	а ⁴ , аа sırd.
06. а ⁵ бөл.	а ⁵ böl.
07. аалам	aalam
08. ааламдык	aalamdik
09. аалым (аалим эмес)	aalim (aalim emes)
10. аамыят (аамият эмес)	aamiyat (aamiyat emes)
11. аамыятсыз	aamiyatsız
12. аарчуу (арчуу эмес)	aarçuu (arçuu emes)
13. аарчы ¹ (аачы, арчы эмес): бет аарчы, жүз аарчы	aarçı ¹ (aaçı, arçı emes): bet aarçı, cüz aarçı
14. аарчы ² - (тазала-; арчы- эмес)	aarçı ² - (tazala-; arçı- emes)
15. аарчыл-	aarçıl-
16. аарчылуу	aarçılıu
17. аарчын- , аарчынба-, аарчынган	aarçın- , aarçınba-, aarçınğan
18. аарчынуу	aarçınıu
19. аарчынт- , аарчынтты	aarçınt- , aarçınttı
20. аарчынтуу	aarçıntuu
21. аарчыт- , аарчытты	aarçıt- , aarçıttı
22. аарчытуу	aarçıtuu
23. аарчыш ¹ к. а.	aarçış ¹ k. a.
24. аарчыш ² - кош м.	aarçış ² - koş m.
25. аарчышуу	aarçışuu (23. s.)

KARASAYEV'in hazırladığı *Kırgız Tilinin Orfografyalık Sözdüğü*¹¹ 'Kırgızca İmlâ Kılavuzu'nun 1983 yılındaki baskısının eksikleri 2009 yılında S. İBRAGİMOV, A. BİYALİYEV, N. ABDESÖV'un editörlüğünde tamamlanarak yeniden basılmıştır. Sözlük 80.000 kelime içermektedir.

Madde başı örneği:

01. а ¹ (ал) сүйл. а. а.	а ¹ (al) süyl. a. a.
02. а (ал) да	а (al) da
03. а ² : а-бу дешүү а дегенде (адегенде эмес) а деп такт. (адеп эмес) а түгүл	а ² : a-bu deşüü a degende (adegende emes) a dep takt. (adep emes) a tügül
04. а ³ байл.	а ³ bayl.
05. а ⁴ , аа сырды.	а ⁴ , аа sırd.
06. а ⁵ бөл.	а ⁵ böl.
07. а дегиле	а degile
08. аа (уят, бет)	аа (uyat, bet)
09. аай	аау
10. аалам ааламдан ашкан ааламды бузуу ааламдын модели ааламдын тең салмактуулугу	аалам aalamdan aşkan aalamdı buzuu aalamdın modeli aalamdın teñ salmaktuulugu
11. ааламдык	aalamdik
12. аалым (аалим эмес) эск.	aalim (aalim emes) esk.
13. аамыят (аамият эмес)	aamiyat (aamiyat emes)
14. аамыятсыз	aamiyatsız
15. аарчуу (арчуу эмес)	aarçuu (arçuu emes)
16. аарчы ¹ (аачы, арчы эмес)	aarçı ¹ (aaçı, arçı emes)
17. аарчы ² - (тазала-; арчы- эмес)	aarçı ² - (tazala-; arçı- emes)
18. аарчыл-	aarçıl-
19. аарчылуу	aarçılıu

¹¹ KARASAYEV, H. K., *Kırgız Tilinin Orfografyalık Sözdüğü: 80 000 Söz*, 640 b. "Mektep" Basması, Bişkek, 2009.

20. аарчын- , аарчынба-, аарчынган	аарчын- , аарчынба-, аарчынган
21. аарчынуу	аарчинуу
22. аарчынт- , аарчынты	аарчынт- , аарчынты
23. аарчынтуу	аарчынтуу
24. аарчыт- , аарчытты	аарчыт- , аарчытты
25. аарчытуу	аарчытуу
26. аарчыш¹ к. а.	аарчыш¹ к. а.
27. аарчыш² - кош м.	аарчыш² - кош м.
28. аарчышуу	аарчышуу (37. s.)

KARASAYEV'in *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* 'Kırgız İmla Kılavuzu' dışında başka çalışmaları da vardır. Bunların arasında 1971 yılında KARASAYEV ve KARASAYEVA tarafından hazırlanan *Tügöylüü Sözdör (Dublettüü Sözdördün Spravoçnigi)*¹² 'Çifte Kelimeler (Kopya Kelimelerin Kılavuzu)' vardır. Bu kılavuz Kırgızcadaki gereksiz kopya kelimelerini göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Sözlükteki kelimeler daha önce basılmış olan *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü* çalışmalarından alınmıştır.

Madde başı örneği:

<ul style="list-style-type: none"> ● аа, ага (аган э м е с), ага бардым. ● аалат, ылаанат э м е с, наалат ● аалим э м е с, аалым ● аалым (аалим э м е с), чоң аалым адам ● аалы э м е с, наал ● аар I э м е с, наар I ● аар II э м е с, наар II, алакандын наары ● аары (айры III э м е с), бал аарысы ● аарчы (аачы, арчы э м е с), колунду аарчы ● аачы, арчы э м е с, аарчы ● аба I (ава э м е с) ● аба II (ава э м е с), таза аба	<ul style="list-style-type: none"> ● аа, ага (аган е м е с 'değil'), ага bardım. ● аалат, ылаанат е м е с 'değil', наалат ● аалим е м е с, аалим ● аалим (аалим е м е с 'değil'), чоң аалим адам ● аалы е м е с 'değil', наал ● аар I е м е с 'değil', наар I ● аар II е м е с 'değil', наар II, алакандын наары ● аары (айры III е м е с 'değil'), бал аарысы ● аарчы (аачы, арчы е м е с 'değil'), колунду аарчы ● аачы, арчы е м е с 'değil', аарчы ● аба I (ава е м е с 'değil') ● аба II (ава е м е с 'değil'), таза аба (8. s.)
--	--

1986 yılında KARASAYEV'in hazırladığı *Özdöştürülgön Sözdör: Sözdük: 5100 Söz*¹³ 'Alıntı Kelimeler: Sözlüğü: 5100 Söz' yayınlanmıştır. Bu çalışmada kelimelerin anlamları geniş bir şekilde açıklanmıştır.

Madde başı örneği:

<ul style="list-style-type: none">
● ААМЫЯТ (ар.) маани берүү, көңүл буруу, керек деп эсептөө. Отургандар анын өзүнө эч кандай аамыят берген жок (сүйл.). [ААМЫЯТ (Ar.) maani berüü, köñül buruu, kerek dep eseptöö 'önem verme, değer verme, dikkat etme, gerekli sayma'. Oturgandar anın sözünö eç kandaу аамыят bergен çok 'Oturanlar onun sözüne hiçbir zaman önem vermemiştir' (süyl. 'cümle').] (11. s.)

1996 yılında KARASAYEV tarafından hazırlanan *Kamus Naama: Arab, İnan, Kitay, Mongol, Orus Tilderinen Ooşup Kelgen cana Köönörgön Sözdör*¹⁴ 'Kamus Name: Arapça, Farsça, Çince, Moğolca, Rusçadan Alıntı ve Eskimiş Sözler' yayınlanmıştır. Bu çalışma Kırgızca kelime hazinesini tespit etmek için başvuru bir kaynak özelliği taşımaktadır.

¹² KARASAYEV, H. - KARASAYEVA, A., *Tügöylüü Sözdör (Dublettüü Sözdördün Spravoçnigi)*, 128 b. "Mektep" Basması, Frunze, 1971.

¹³ KARASAYEV, H. K., *Özdöştürülgön Sözdör: Sözdük: 5100 Söz*, Başkı redaktor: B. O. ORUZBAYEVA, 424 s. Sovet Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası, Frunze, 1986.

¹⁴ KARASAYEV, H., *Kamus Naama: Arab, İnan, Kitay, Mongol, Orus Tilderinen Ooşup Kelgen cana Köönörgön Sözdör*, 856 s. "Şam" Basması, Bişkek, 1996.

Madde başı örneği:

• аалы а. аали.

1. жогорку даражалуу, жогорку даражада турган адам.
2. энчилүү ат.

[aah A. aali.

1. cogorku daracaluu, cogorku daracada turgan adam ‘ üst dereceli, üst derecede duran adam’.
2. ençilüü at ‘özel isim’.] (10. s.)

2. KONSTANTİN KUZMIÇ YUDAHİN

Konstantin Kuzmiç YUDAHİN 31 Mayıs 1890 yılında Rusya’nın Orsk şehrinde dünyaya gelmiş, 22 Mart 1975 yılında Bişkek’te vefat etmiştir. Birçok Türk lehçesini bilen Türkolog Farsça ve Arapçayı da iyi derecede biliyordu. Sovyetler Birliği Bilimler Akademisinde W. W. RADLOFF’un *Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemeleri*’nin düzeltilmiş ve tamamlanmış ikinci yayın çalışmalarına katılan YUDAHİN Kırgız metinlerini içine alan beşinci cildinin sözlük redaksiyonunu üstlenmiştir. Bu çalışma sırasında rastladığı birçok kelime ve deyimini anlamlarını açıklamak için basma Kırgız metinlerini birçok kez okumak zorunda kalmıştır. Anlaşılmayan yerleri böyle de çözemeyince Kırgızistan’ı dolaşmağa karar vermiştir. Bu çalışmanın sonunda RADLOFF’un *Örnekleri*’nin beşinci cildinin sözlük malzemelerini kat kat aşan fişler elde eden YUDAHİN bunları sözlüğe dönüştürmeğe karar vermiş ve 1940 yılında *Kırgızsko-Russkiy Slovar*¹⁵ ‘Kırgızca-Rusça Sözlük’ü yayınlamıştır. Bu çalışmadaki alfabe için 26 Lâtin harfinin yanı sıra 5 de Kiril harfi kullanılmıştır. Sözlük tek cilttir ve 25.000 madde başı kelime içermektedir. Çalışmanın sonunda karşılaştırmalı ses bilgisi hakkında kısa bilgi verilmiştir.

KULLANILAN ALFABE:

SÖZLÜKTE KULLANILAN LATİN VE KİRİL	ÇEVİRİYAZI LATİN	SÖZLÜKTE KULLANILAN LATİN VE KİRİL	ÇEVİRİYAZI LATİN
A a	A a	O o	O o
B b	B b	Ө ө	Ö ö
C c	Ç ç	P p	P p
Ç ç	C c	Q q	Қ қ
Д д	D d	R r	R r
E e	E e	S s	S s
F f	F f	Ş ş	Ş ş
G g	G g	T t	T t
О о	Ğ ğ	U u	U u
I i	İ i	V v	V v
J j	Y y	X x	H h
K k	K k	Y y	Ü ü
L l	L l	Z z	Z z
M m	M m	Ž ž	J j
N n	N n	Ь ь	І і
ң	ŋ		

¹⁵ YUDAHİN, K. K.: *Kırgızsko-Russkiy Slovar*, 576 s. Gos. İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva, 1940.

Türkiye’de YUDAHİN’in *Kırgızsko-Russkiy Slovar* adlı eserinin ilk baskısı Abdullah Battal TAYMAS tarafından çevrilmiş, 1945 ve 1948 yıllarında iki cilt olarak ‘Kırgız Sözlüğü¹⁶’ adı altında yayınlanmıştır.

YUDAHİN hazırladığı ilk sözlüğünün eksik yanları olduğu için bu eksiklikleri tamamlamağa karar verir. 1965 yılında 37.538 madde başı içeren tek cilt hâlinde *Kırgızsko-Russkiy Slovar*¹⁷ yayınlanır. Bu çalışma sözlüğün ilk baskısından hemen hemen iki kat daha hacimlidir ve madde başı kelimeler yalnızca Kiril harfleriyle gösterilmiştir.

KULLANILAN ALFABE:

SÖZLÜKTE KULLANILAN KİRİL	ÇEVİRİYAZI LATİN	SÖZLÜKTE KULLANILAN KİRİL	ÇEVİRİYAZI LATİN
А а	A a	Р р	R r
Б б	B b	С с	S s
В в	V v	Т т	T t
Г г	G g	У у	U u
Д д	D d	Ү ү	Ü ü
Е е, Ё ё	Ye ye, e Yo yo	Ф ф	F f
Ж ж	C c, J j	Х х	H h
З з	Z z	Ц ц	Ts ts
И и	İ i	Ч ч	Ç ç
Й й	Y y	Ш ш	Ş ş
К к	K k	Щ щ	Şç şç
Л л	L l	Ъ ъ	,
М м	M m	Ы ы	I ı
Н н	N n	Ь ь	,
Ң ң	Ŋ ŋ	Э э	E e
О о	O o	Ю ю	Yu yu
Ө ө	Ö ö	Я я	Ya ya
П п	P p		

Sözlüğün düzenlenmesi sırasında eski söz varlığının bir kısmı kaldırılmış, bir kısmı da Rusça düzeltmeleriyle birlikte verilmiştir. Bu eserin içinde o dönemdeki Kırgızca söz varlığı, tarihî terimler, etnografya terimleri, deyim ve atasözleri yer alır. Bu sözlükte yaklaşık olarak iki bin atasözü ve deyim yer almaktadır. Atasözü ve deyimler kelimelerin bağlamlarını gösterir. YUDAHİN Kırgız atasözlerini Rusçaya çevirip bazılarının yanında da Rus atasözlerinin karşılıklarını vermiştir. 1982 yılında Şarşeke USUPBEKOV’un hazırladığı *Kırgız Makal-Lakaptarı*¹⁸ ‘Kırgız Atasözleri ve Deyimleri’ adlı eser yayınlanmıştır. 2000 yılında da *Bir Miñ Kırgız Elinin Makal-Lakaptarı Akademik K. K. Yudahin’in Cıynagınan*¹⁹ ‘K. K. Yudahin’in Koleksiyonundan Bin Atasözü ve Deyimi’ adlı küçük bir kitapçık yayınlanmıştır. Bu eserde Kırgız konuşma dilinde en çok kullanılan atasözleri yer almıştır. *Kırgızsko-Russkiy Slovar*’ın üçüncü baskısı madde başları kısmında hiçbir

¹⁶ YUDAHİN, K. K., *Kırgız Sözlüğü: Cilt: I (A-J): Çeviren: Abdullah TAYMAS: Ankara 1945, XVI+376 s. Cilt: II (K-Z): Çeviren: Abdullah TAYMAS, Ankara, 1948.*

¹⁷ YUDAHİN, K. K., *Kırgızsko-Russkiy Slovar: 973 s. İzdatelstvo “Sovetskaya Entsiklopediya”, Moskva, 1965.*

¹⁸ *Bir Miñ Kırgız Elinin Makal-Lakaptarı Akademik K. K. Yudahin’in Cıynagınan (K. K. YUDAHİN’in Koleksiyonundan Bin Kırgız Atasözü ve Deyimi)*, Tüzgön: D. T. DAVLETBAKOVA, 116 s. Bişkek, 2000.

¹⁹ USUPBEKOV, Ş., *Kırgız Makal-Lakaptarı (Kırgız Atasözleri ve Deyimleri)*, Frunze, 1982.

Turkish Studies

değişiklik yapılmaksızın iki cilt hâlinde 1985 yılında²⁰, dördüncü baskısı ise 1999 yılında tek cilt hâlinde yayınlanmıştır²¹. 1967 yılında K. K. YUDAHİN'e Kırgız sözlükçülüğüne katkısı dolayısıyla SSCB Devlet Ödülü verilmiştir.

1944 yılında *Russko-Kirgizskiy Slovar*²² 'Rusça-Kırgızca Sözlük' yayınlanmıştır. Bu sözlük YUDAHİN, KARASAYEV ve ŞUKUROV'dan oluşan ekip tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra bu eser genişletilmiş ve 1957 yılında 51.000 kelime içerir biçimde yeniden basılmıştır²³. Hiç değişiklik yapılmadan 2000 yılında ikinci baskısı yapılmıştır²⁴.

SONUÇ

Kırgız sözlükçülüğünde H. K. KARASAYEV ve K. K. YUDAHİN'in çok zengin söz varlığını içine alan sözlükleri hâlâ büyük ilgi görmekte ve Kırgız sözlükçülüğünde önemini kaybetmeden kullanılmaktadır.

KARASAYEV'in Kırgızca İmla Kılavuzu'nda bazı kelimeleri açıklamalarıyla birlikte vermesi, buna ek olarak bazı şekil bilgisi özelliklerini belirtmesi bu çalışmalarının önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Kırgızistan'da yayınlanan birçok yeni Kırgızca-Rusça sözlük olmasına karşın bu yeni yayınlar YUDAHİN'in 'Kırgızca-Rusça ve Rusça-Kırgızca Sözlük' çalışmaları kadar zengin ve kapsamlı değildir.

Kırgız sözlükçülüğünün önümüzde yapılması gereken adımları şu şekilde sıralanabilir:

- YUDAHİN tarafından hazırlanan Kırgızca-Rusça Sözlük'ün son baskısının güncellenmesi ve Türkiye Türkçesine çevirisinin yapılması;

- Kırgızca-Türkçe sözlük hazırlanması;
- Kırgızca-Osmanlıca sözlük hazırlanması;
- Kırgızca-Çağatayca sözlük hazırlanması;
- Teknik yenilikler göz önünde bulundurularak terim sözlüklerinin geliştirilmesi;
- Etimolojik sözlüğün geliştirilerek hazırlanması;
- Eş anlamlılar, zıt anlamlılar ve sesteşler sözlüğünün hazırlanması;
- Kırgızca derleme ve halk ağızları sözlüğünün hazırlanması.
- Kırgızca-Türkçe deyimler sözlüklerinin hazırlanması,

²⁰ YUDAHİN, K. K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar: V Dvuh Knigah: Okolo 40 000 Slov: 1 Kniga A-K*: 504 s. Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii, Frunze, 1985. YUDAHİN, K. K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar: V Dvuh Knigah: Okolo 40 000 Slov: 2 Kniga L-Ya*: 480 s. Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii, Frunze, 1985

²¹ YUDAHİN, K. K., *Kirgizsko-Russkiy Slovar*, 976 s. "Şam" Basması, Бишкек 1999.

²² *Russko-Kirgizskiy Slovar*: Sostavili: K. KARASAYEV - C. ŞUKUROV - K. K. YUDAHİN; pod redaktsiyey K. K. YUDAHİN'a, 984 s. İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva, 1944.

²³ *Russko-Kirgizskiy Slovar*: Sostavili: K. KARASAYEV - C. ŞUKUROV - K. K. YUDAHİN; pod redaktsiyey K. K. YUDAHİN'a, 992 s. İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey, Moskva, 1957.

²⁴ *Russko-Kirgizskiy Slovar: 51000 Slov*: Pod redaktsiyey K. K. YUDAHİN'a, 992 s. İzdatelstvo "Şam", Bişkek, 2000.

Turkish Studies

KAYNAKÇA

- ASANOV, U. A.: *Kto Yest Kto v Kırgızskoy Nauke: Kratkiy Biobibliografiçeskiy Spravoçnik Doktorov Nauk Kırgızstana*: Bişkek 1997, 672 s. Glavnaya Redaktsiya Kırgızskoy Entsiklopedii.
- AŞCI, Ufuk Deniz: Kırgız Türkçesiyle Yazılmış Alıp-Bee Adlı İlk Alfabe Kitabındaki Söz Varlığı Üzerine: Konya 2010, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* sayı 27-Bahar, 19-44. ss.
- BAYCİYEV, T. İ. - Aktanov, T. - Bakeyev, K.: *Kırgız Tili Orfografiyasının (İmlasının) Sözdüğü*: Frunze 1938, 94 b. Kırgızmambas.
- Bir Miñ Kırgız Elinin Makal-Lakaptarı Akademik K. K. Yudahindin Cıynagınan (K. K. Yudahin'in Koleksiyonundan Bin Kırgız Atasözü ve Deyimi)*: Tüzgön: D. T. Devletbakova: Bişkek 2000, 116 s.
- KARASAYEV, H. - Karasayeva, A.: *Tügöylüü Sözdör (Dublettüü Sözdördün Spravoçnigi)*: Redaktor: B. Oruzbayeva: Frunze 1971, 128 s. "Mektep" Basması.
- KARASAYEV, H. - Yanşansin, Yu.: *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü*: Frunze 1956, 160 s. Kırgızstan Mamlekettik Okuu-Pedagogiyalık Basması.
- KARASAYEV, H. K.: *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü: 80 000 Söz*: Bişkek 2009, 640 s. "Mektep" Basması.
- KARASAYEV, H. K.: *Özdöştürülgön Sözdör: Sözdük: 5100 Söz*: Başkı redaktor: B. O. Oruzbayeva: Frunze 1986, 424 s. Sovet Entsiklopediyasının Başkı Redaktsiyası.
- KARASAYEV, H.: *Kamus Naama: Arab, İran, Kıtay, Mongol, Orus Tilderinen Ooşup Kelgen cana Köönörgön Sözdör*: Bişkek 1996, 856 s. "Şam" Basması.
- KARASAYEV, H.: *Kırgız Tilinin Orfografiyalık Sözdüğü: 60 000 Söz*: Frunze 1966, 763 s. "Mektep" Basması.
- KARASAYEV, H.: *Orfografiyalık Sözdük: 60 000 Söz*: Redkollegiya: T. K. Ahmatov - R. B. Bekcanova - S. A. Davletov: Frunze 1983, 575 s.
- KARASAYEV, K. - Arabayev, E.: *Cañılık*: Frunze 1928.
- KARASAYEV, K. - Batmanov, İ.: *Kıskaçça Orusça-Kırgızça Sözdük • Kratkiy Russko-Kirgizskiy Slovar'*: Frunze - Kazan 1938, 116 s. Kırgızstan Mamlekettik Basması.
- KARASAYEV, K.: *Nakıl Sözdör. 2-Kitep*: Frunze 1987.
- KARASAYEV, K.: *Nakıl Sözdör. 1-Kitep*: Frunze 1982.
- KARASAYEV, K.: *Sabak Açkıç*: Frunze 1927.
- Kırgız Tilinin Cañı Alfaviti cana orfografiyası*: Frunze 1940, 16 s. Kırgızmamabas.
- ÖZTÜRK, Faruk: "Kırgızca Sözlüklerin Sınıflandırılması-Classification of The Kyrgyz Dictionaries", *IV. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri, 22-24 Aralık 2011 Muğla*: Ankara 2012, I. cilt XXII+863, II. cilt XII+825 s. 115-124. ss.
- Russko-Kirgizskiy Slovar'*: Sostavili: K. Karasayev - C. Şukurov - K. K. Yudahin; pod redaktsiyey K. K. Yudahin'a: Moskva 1944, 984 s. İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey.
- USUPBEKOV, Ş.: *Kırgız Makal-Lakaptarı (Kırgız Atasözleri ve Deyimleri)*: Frunze 1982.

-
- YUDAHIN, K. K.: *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*, Bişkek 1999, 976 s. "Şam" Basması.
- YUDAHIN, K. K.: *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*: Moskva 1940, 576 s. Gosudarstvennoye İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovarey.
- YUDAHIN, K. K.: *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*: Moskva 1965, 973 s. İzdatelstvo "Sovetskaya Entsiklopediya".
- YUDAHIN, K. K.: *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*: *V Dvuh Knigah: Okolo 40 000 Slov: 1 Kniga A-K*: Frunze 1985, 504 s. Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii,, *Kirgizsko-Russkiy Slovar'*: *V Dvuh Knigah: Okolo 40 000 Slov: 2 Kniga L-Ya*: Frunze 1985, 480 s. Glavnaya Redaktsiya Kirgizskoy Sovetskoy Entsiklopedii.
- YUDAHIN, K. K.: *Uygursko-Russkiy Slovar'*: Moskva 1928.
- YUDAHIN, K. K.: *Uzbeksko-Russkiy Slovar'*: Taşkent 1927.
- YUDAHIN, K[onstantin] K[uzmiç]: *Kırgız Sözlüğü (A-J)*: Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas: Ankara 1945, I, XVI+376 s. T. D. K. C. III. 5. Yayın nr. 93.
- YUDAHIN, K[onstantin] K[uzmiç]: *Kırgız Sözlüğü (K-Z)*: Türkçeye Çeviren: Abdullah Taymas: Ankara 1948, II, IV+377-809+XVII+XXIII+I s. T. D. K. C. III. 6. Yayın nr. 121.
- YUNUSALIYEV, B. M.: "Kirgizskiy Yazık": *Yazıki Narodov SSSR: II Tom: Tyurkskiye Yazıki*: Moskva 1966, 482-505. s. İzdatelstvo "Nauka".